

SZUVERENITÁSBÓL SZABADSÁGBA: SVÉDORSZÁG 1719 ELEJÉN

NAGY GÁBOR

JOG
történet

A HUN-REN-ELTE
Jogtörténeti Kutatócsoport
blogja

A SZERZŐ:

DR. NAGY GÁBOR

EGYETEMI DOCENS

MISKOLCI EGYETEM BTK
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET
NAGY.GABOR@UNI-MISKOLC.HU

2024. február 19.

A szabadság kora (frihetstiden, 1719-1772) a karolinus egyeduralom (1680-1718) és a gusztáviánus kor (1772-1809) közötti korszakot jelöli a svéd történelemben. Szabadságon alapvetően a nemesi értendő, e réteg a század közepén a kb. 1,78 milliós népesség kb. fél százalékát tette ki. E kor ma legismertebb történelmi emléke a holstein-gottorpi származású király, Adolf Frigyes által 1766. december 2-án aláírt sajtószabadságtörvény (*Tryckfrihetsförordningen* [TF]), amely a világon elsőként tekintette alapelvnek a nem titkosított hivatalos iratokhoz való hozzáférés jogát (*offentlighetsprincipen*).¹ Alább e kor hajnaláról és néhány jellemzőjéről lesz szó.

A svédországi egyeduralom háborús sokkból született, akár a dániai (Dánia és Norvégia 1380-1814 között együtt élt). Amiként az 1658-1660-as svéd-dán háború egyik következményeként III. Frigyes, véget vetve a *nemesi uralom* korának, kialakította az egyeduralmét, úgy számolta fel XI. Károly az 1675-1679-es dán-svéd háború következményeként az arisztokrácia hatalmát és alakította ki az egyeduralmat Svédországban, a rendekkel értelmezettve bizonyos törvényeket (*lagförlaringar*). Így született az országgyűlés 1693. évi szuverenitásnyilatkozata is, amely szerint Isten, a természet, a királyi felség örökjoga, valamint a rendek [törvény]értelmezései „a királyt és mindkét nemű örököseit egyeduralkodókká, senki előtt a Földön cselekedeteikért nem felelősséggé” tették, akiknek „hatalmukban áll tetszésük szerint keresztény királyokként irányítani országukat”.²

Az 1700 óta zajló nagy északi háborúban - ezt kivételesen nem a svéd király indította, őt támadták meg - csak a Svéd Királyságot tekintve is százezrével hulltak el a férfiak. Ennek egyik oka, hogy a hadakozást XII. Károly sem győztesként, sem vesztesként nem hagyta abba - egyeduralkodóként megtehetette. Amikor tehát 1718. november 30-án (a Gergely-naptár szerint december 11-én) este fél tíz körül,³ miközben kitekintett egy lövészárból, egy golyó átment a fején⁴ a fredriksteni erőd ostroma közben, sokan örülhettek. A svéd haderő azonnal befejezte a norvégiai hadjáratot, egy részének a visszaté-

rését „karolinus halálmenet”-ként őrzi a svéd emlékezet.⁵

A néhai királynak sem gyerke, sem felesége nem volt. **Nővére,** Hedvig Sofia IV. Frigyes holstein-gottorpi herceg (a svéd király szövetségese a dán hátában) felesége lett (fiuk, Károly Frigyes 1725-ben Péter cár egy lányát vette feleségül). A herceg 1702-ben, Hedvig Sofia 1708-ban halt meg, így - mivel XII. Károly a háború kitörésekor eltávozott Stockholmból és soha nem tért oda vissza - csak a hűg, az ifjabbik Ulrika Eleonóra⁶ volt az udvarban. Ő a bátyját képviselve olykor bekapcsolódott a kormányzásba, 1715-ben pedig férjhez ment Frigyes hesseni herceghez, gyermekük nem született.

Még 1715-ben XII. Károly megtette sógorát a gyalogság és lovasság generalissimusává majd rábízta a pénzügyek rendezését a holstein-gottorpi követre, von Görtzre. XII. Károly halálával az Ulrika Eleonóra és férje, Hesseni Frigyes, illetve a holstein-gottorpi Károly Frigyes támogatói közötti hatalmi harc egyelőre az előbbiekre javára dőlt el: Frigyes elrendelte von Görtz és a „holsteini párt” más tagjainak letartóztatását, felesége, Ulrika Eleonóra pedig gyűlésbe hívta a rendeket 1719. január 20-ára Stockholmba.

Az 1719. évi országgyűlés

A meghívólevélben, amelyet királynőként állított ki, megerősítette: a trón őt illeti, örökjogon. A háború közepette azonban egyre többen - főleg a katonai vezetés és az ország-

tanács – okoltak minden nyomorúságot az egyeduralommal, így Ulrika Eleonórának január 20-án ki kellett jelentenie: nem állt szándékában elvenni a rendektől a trónbetöltésről való rendelkezés őket illető jogát és szabadságát, tájékoztatást kapott arról, hogy sem neki, sem másnak (azaz Károly Frigyesnek) nincs örökjoga a koronára, ám kész vállalni a farsztó kormányzás terhét. Biztosította a rendeket, nincs ínyére „az úgynevezett szuverenitás, avagy a korlátlan királyi egyeduralom”, ezt ő teljesen elveti, és azon van, hogy ez soha többé ne vezetessék be.⁷ Megígérte, az ország rendeletei, a rendek által alkotandó végzések és kormányzati forma szerint kormányoz (*Regeringsform*, a továbbiakban „RF”).⁸

Az egyezség gyorsan létrejött: a rendek, felidézve, hogy január 20-án maga is elismerte, senki nem jogosult a koronára örökség jogán, február 21-én királlyá választották Ulrika Eleonórát, ő pedig kiadta *konungaförsäkranját* (KF).⁹ Ettől elválaszthatatlanul ugyanezen a napon új RF is született, megerősítve az országgyűlés és az országtanács hatalmát, január 26-án pedig a riddarholmi templomban eltemették XII. Károlyt. A túlságos hatalommal szembeni megnyilvánulások egyikeként az ez évi országgyűlésen eltörölték a nemesi renden belül az osztályonkénti szavazást, amellyel az első két osztályba sorolt arisztokrácia egy évszázadon át érvényesítette akaratát a harmadikkal, a nemesség többi részével szemben.

Egy évvel később, mivel Ulrika Eleonóra nem tudta férjét társuralkodójává tenni, lemondott a javára, így 1720. március 22-én, új uralkodóként (1720–1751), a reformátusról evangélikusra váltó Hesseni Frigyes is kiadta kötelezvényét, május 2-án pedig életbe lépett az előző évi RF némileg módosított változata (III. Gusztáv majd az 1772-es államcsíny alkalmával újat fog készíttetni). A szabadság kora törvényi megalapozásának utolsó elemeként, a nemesi kiváltságok megerősítése után, 1723. október 17-én az országgyűlés elfogadta működésének első tényleges rendjét (*Rigsdagsordning*, a továbbiakban „RO”).¹⁰

A KF, az RF és az RO értelmében – amelyek együtt alaptörvényeknek (*grundlagar*) minősültek – a királynak két, egyenlőség esetén pedig döntő szavazata volt a kormányként működő, 16 tagú országtanácsban, ám a rendek egyetértése nélkül nem utazhatott külföldre. A tanács tagjait ő nevezte ki az országgyűlés által választott bizottság által jelöltek közül, a tagokat a négy rendből álló országgyűlés felelősségre vonhatta és elbocsáthatta, XII. Károly hadakozásai után pedig természetes, hogy az országgyűlés beleegyezése nélkül az uralkodó nem indíthatott háborút.

A szabadság kora hajnalán a jogi, törvényi kereteket sűrűsödő orosz támadások közepette alakították ki. Péter cár ugyanis, hogy kierőszakolja a békét, három nyáron (1719–1721) égette a partvidéket Norrköping és Piteå között (*rysshärjningarna*). 1719-ben

egy orosz sereg még Stockholmba is megkísérelt bejutni a szigetvilágon át, de augusztus 13-án a partra szállást követően vereséget szenvedett Södra Ståketnél. Ugyanígy történt 90 évvel később is: a királyság legnagyobb területi veszteségét eredményező, máig utolsó orosz–svéd háború (1808–1809) közepette fogadták el az 1809. évi kormányzati formát (1809 árs regeringsform), amely 1975-ig maradt érvényben, a keretei között alakul ki a 20. században a jóléti demokrácia.

Hivatkozások:

¹ Az 1766-os törvény esetében ez a hivatalos iratokhoz való hozzáférések és nyilvánosságra hozataluknak a jogát jelentette. A 6–11. §-ok sorolják az irattípusokat, a 7. § egyebek között hivatalvesztéssel sújtja az akadékoskodó tisztviselőt. Kiadása: Olof Petersson, Anna Wahlgren: *Sveriges konstitutionella urkunder*. Stockholm, 1999, 154–160. p.

² *Sveriges ridderskaps och adels riksdags-protokoll*. Sextonde delen, 1693, 1697. Stockholm, 1900, 130. p.

³ Nils Erik Villstrand: *Sveriges historia 1600–1721*. Norstedts, 2011, 223–224. p.

⁴ 2022 őszén az Oului Egyetem (Finnország) kutatói arra jutottak, a király halálát a fredriksteni erődből kilőtt kartács okozhatta. Lásd: Juho-Antti Junno et al: *The Death of King Charles XII of Sweden revisited*. https://www.researchgate.net/publication/364486964_The_Death_of_King_Charles_XII_of_Sweden_revisited (2024.02.01).

⁵ Az eseményről röviden lásd: Nagy Gábor: *Királyok, gender, demokrácia* Avagy tudtad, hogy...? Kilenc '19 Svédország történetéből. *ME BTK Történettudományi Intézet Blogja*, <https://tti.unimiskolc.hu/blog21> (2024.02.01).

⁶ Az idősebb az édesanyja, Ulrika Eleonóra dán királykisasszony (1656–1693).

⁷ „Jag försäkrar [...] at jag i synnerheet hafwer en osmak för den så kallada Souverainiteten eller det oinskränkta konungliga enwäldet det jag aldeles förkastar och nögd at det samma aldrig i ewiga tiider uti Swea riike åter må införas [...]”. *Alla riksdagars och mötens beslut ... Tredje Delen ... utgifne af Anders Anton von Stiernman*. Stockholm, 1733, 1266. p.

⁸ *Regeringsform* [RF]: az állam kormányzására, igazgatására stb. vonatkozó szabályozás. Az első 1634-ben, Krisztina kiskorúsága idején született Axel Oxenstierna irányításával. Ezt 1660-ban, XI. Károly kiskorúsága idején kiegészítéssel látták el [*1660 års additament*], ám az említett törvényértelmezések után e szövegek az egyeduralom korában nem kötötték az uralkodókat.

⁹ A KF a király által adott biztosíték a törvények, az alattvalók szabadságai tiszteletben tartására. A MEL (törvénykönyv) Konungsbal-kenjén alapul. Először Zsigmondal adatták ki 1594-ben, a leginkább nevezetes a II. Gusztáv Adolfé 1611-ből. A MEL-ről: Nagy Gábor: *A középkori Svéd Királyság egy törvénykönyvéről*. (Magnus Erikssons Landslag). *Jogtörténeti Szemle* 2023. 3. sz. (megjelenés alatt)

¹⁰ Az 1617-ben kiadott RO ceremóniális rendelkezéseket tartalmazott csak, az országgyűlés hatásköreit nem érintette.

Képek elérhetősége:

1. oldal: Georg Engelhard Schröder: Ulrika Eleonóra királynő koronázási öltözetben (Nationalmuseum, Stockholm). [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Ulrika_Eleonora_d.y.,_1688-1741,_drottning_av_Sverige_\(Georg_Engelhard_Schröder\)_-_Nationalmuseum_-_16028.tif](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Ulrika_Eleonora_d.y.,_1688-1741,_drottning_av_Sverige_(Georg_Engelhard_Schröder)_-_Nationalmuseum_-_16028.tif) (2024.02.01).